

جیاوازی له نیوان نوێکردنهوه و نوێگه‌ری له شیعری کوردیدا

دیار فایه‌ق مه‌جید

به‌شی زمانی کوردی ، کۆلیجی په‌روه‌ده‌ی بنه‌ره‌ت، زانکۆی گهرمیان

diyar.faeq@garmian.edu.krd

پوخته

ئه‌م توێژینه‌وه‌یه‌ که‌ ناو‌نیشانی (جیاوازی له‌ نیوان نوێکردنه‌وه و نوێگه‌ری له‌ شیعری کوردیدا)یه‌، هه‌وڵده‌دات له‌ چوارچۆیه‌ی چه‌مه‌کانی شیعری نوێدا هه‌ریه‌ک له‌ زاراوه‌ی (نوێکردنه‌وه) و (نوێگه‌ری) له‌ شیعری کوردیدا، به‌مه‌به‌ستی ده‌رخستنی تاییه‌ تمه‌ندی و جیاوازی هه‌ردوو زاراوه‌که‌ له‌هه‌خه‌نی ئه‌ده‌بی کوردی و په‌خه‌نی ئه‌ده‌بی رۆژئاوایدا بخاته‌ به‌رباس و لیکۆلینه‌وه‌. له‌ توێژینه‌وه‌که‌دا رێبازی شیکاریی په‌خه‌یی و هه‌ئبژاردنی ده‌ق په‌یره‌وکه‌راوه‌.

پلانی توێژینه‌وه‌که‌ له‌ پێشه‌کی و ده‌روازه و دوو ته‌وه‌ر و ئه‌ نجام پیکهاتوه‌: له‌ده‌روازه‌دا باسی په‌یوه‌ندی نیوان ئه‌ده‌ب و واقع کراوه‌، له‌گه‌ڵ تیشک خستنه‌سه‌ر میژووی نوێکردنه‌وه‌ی شیعری ته‌وه‌ری یه‌که‌م، له‌ژێر ناو‌نیشانی (نوێکردنه‌وه له‌ شیعری کوردیدا)یه‌ و ته‌رخانکراوه‌ بۆ تاوتوێکردنی چه‌مه‌ک و زاراوه‌ی نوێکردنه‌وه له‌ شیعری کوردیدا، به‌ پێی تاییه‌ تمه‌ندی ئه‌و ده‌قه‌ شیعرییانه‌ی ده‌چه‌خانه‌ی نوێکردنه‌وه‌وه‌. ته‌وه‌ری دووهم، له‌ژێر ناو‌نیشانی (نوێگه‌ری له‌ شیعری کوردیدا)یه‌و تێیدا تیشک خراوه‌ته‌ سه‌ر زاراوه‌ و چه‌مکی نوێگه‌ری و گه‌رفته‌کانی له‌ شیعری کوردیدا. له‌کۆتاییدا ئه‌و ئه‌ نجامانه‌مان خستوه‌ته‌روو، که‌ توێژینه‌وه‌که‌ به‌ده‌ستی هێناون.

کللی وشه‌کان: نوێکردنه‌وه له‌ شیعری کوردیدا ، نوێگه‌ری له‌ شیعری کوردیدا، زاراوه‌، ده‌قی شیعری

پێشه‌کی

شیعری دیارده‌یه‌کی مرۆیی گرنگه‌ و له‌ئه‌ده‌بیاتی جیهانییدا خاوه‌ن میژوویه‌کی دوورودرێژه‌. شاعیران له‌رێی به‌هه‌مه‌کانیانه‌وه‌ توانیویانه‌ کاریگه‌ری گه‌وره‌ له‌بۆاری جوانکاریی نووسین و کاریگه‌ری هزری له‌کۆمه‌ڵدا دروست بکه‌ن. میژووی هه‌لکشانی شیعری به‌ پێی کات و شوێن گۆرانکاری فراوانی به‌خۆوه‌ بینیه‌ و به‌شیوه‌یه‌کی گشتی ئه‌ده‌ب بۆ دوو قوناغ پۆلین کراوه‌: (شیعری کۆن) و (شیعری نوێ)، هه‌ریه‌ک له‌م قوناغانه‌ پۆلینه‌بندی وردتر له‌خۆ ده‌گرن، ئه‌م نیوه‌نده‌شدا چه‌ند زاراوه‌یه‌ک به‌ره‌مهاتوون و هه‌ریه‌ک له‌ زاراوه‌ی (نوێکردنه‌وه) و (نوێگه‌ری) به‌شیکن له‌و زاراوانه‌، که‌ توێژه‌رانی ئه‌ده‌بی به‌خۆوه‌ سه‌رقال کردوون، به‌لام له‌نیو توێژینه‌وه‌کانی ئه‌ده‌بی کوردیدا چه‌مه‌ک و سنوری هه‌ردوو زاراوه‌که‌ به‌روونی ده‌ستنیشان نه‌کراون، ئه‌م سۆنگه‌یه‌وه‌

ناونیشان و سنووری تووژینهوهکه دیاریکراوه، که بریتیه له ئیکدانه و شیکردنهوهی زاراوه و چه مکی (نوئیکردنهوه) و (نوئیکهری) له شیعری کوردیدا.

نهم تووژینهویه ههولیکه بۆ رهوینهوهی ته مومژی و ئیلی له چه مک و پیناسه کردنی هه ریهک له زاراوهی (نوئیکردنهوه) و (نوئیکهری) له نه ده بی کوردیدا، ههروهها جیا کردنهوه و دیاریکردنی سنووری ههردوو چه مکه که له شیعری کوردیدا، بۆ نهم مه به ستهش تیشک خراوه ته سه ر ناوازی شیعری.

بۆ به ده ستهینانی ناما نه کانی تووژینهوهکه ریبازی شیکاریی ره خه بی و هه ئبژاردنی دهق به پیی پیوستی تووژینهوهکه په یه و کراوه.

گرفت تووژینهوهکه، به په ی یه کهم ده گرتنهوه بۆ ناوژی خودی زاراوهکان، به وهی نهم دوو زاراویه له پیی زمانه رۆژناواییه کانه وه هاتونه ته ناو زمانی کوردی. زاراوهکان له خودی زمانه ره سه نه کانی شادا خاوه نی کومه ئیک گری و ناوژین، چونکه تیکه ل به فه لسه فه و نایدو لوجیا و چه مکی نازادی و گۆرناکریه واقیعییه کان بوونه ته وه، نهمه ش وایکردوه له کاتی وه رگپران و نووسینی تووژینهوهکاندا به شیک له به های راسته قینه ی زاراوهکان له ده ست بدریت، نهم باره ش له یه ک کاتدا بووه به گرفت و، له هه مان کاتدا بووه به هاندر بۆ نه نجامدانی تووژینهوهکه.

تووژینهوهکه له ده روزه یه ک و دوو ته وهر پیکدییت، به م شیویه: ده روزه له دوو باسی تیوری پیکدییت: یه کهم، باسکردنی په یوه ندی نیوان نه ده ب و واقیع. باسی دووه م، تیشکیک بۆ سه ر میژووی نوئیکردنهوهی شیعری. ههروهها ته وه ری یه کهم، به ناونیشانی (نوئیکردنهوه له شیعری کوردیدا) یه و ته رخانکراوه بۆ تاوتوئیکردنی نوئیکردنهوهی شیعری کوردی به پیی تاییه تمه ندی نه وه ده قه شیعرا نه ی ده چنه خا نه ی چه مکی نوئیکردنه وه وه. ته وه ری دووه م، له ژیر ناونیشانی (نوئیکه ری له شیعری کوردیدا) یه و تیییدا تیشک خراوه ته سه ر زاراوه و چه مکی نوئیکه ری له شیعری کوردیدا و گرتنه کانی چه مکه که. ههروهها له کۆتاییدا گرتگرتین نه نجام و سه رچاوه کان و کورته یه ک له تووژینهوهکه به زمانی نینگلیزی خراوه نه ته روو.

ده روزه

یه کهم / کاریگه ری واقیع له سه ر نه ده ب.

نه ده ب وه کو به ره ه میکی مرۆبی له ژیر کاریگه ری واقیعا ده بییت، بگره هه موو مرۆقییک به خودی نووسه ران و خوینه رانی نه ده بیسه وه هه مووان له ژیر کاریگه ری واقیعا ده بن، به لام کاریگه ریه که به پیی (کات) و (شوین) ده گۆریت، به واتایه کی دیکه نه ده ب به پیی به ره و پێشچوونی ره وتی ژیان هه ر له کۆنه وه تا وه کو رۆژگاری نه مرۆمان، چ له رووی باب ته وه یا خود له رووی ته کنیکی نووسینه وه بییت، گۆرناکاری گه وره ری به سه ردا هاتوه و نوئیکردنه وه روویداوه، به لام ((هه موو (نوئیه ک) مانای

جیابوونەوهی تەواوەتی نییە ئەکە ئە پوور، بە ئکو چاکترە کە بوتریت هەر نوییەک، بازدانیکە بەسەر کۆن و ئەهەمان کاتیشدا داهینانیکی گشتییە ()ⁱ و سەرپەرای بانگەشەیی هەندیک رییاز بەلام ئەدەبی نوی دابراو نییە ئە ئەدەبی کۆن.

ئەوهی جیگەیی تیپینیکردنە ئەوهیە کە گۆرانکاری ئەناستی ئەدەبیدا دوو جۆری هەیه. جۆری یەکەم بریتییه ئەنویکردنەوهی ئەناست بابەت و پەيامی ئەدەبی، ئەم گۆرانکارییه بەستراوتەوه بە وەرچەرخی هزری و نایدۆلۆجی ئەگەل گۆرانکاری ئە پیداوئیستییهکانی ژياندا، واتە هەرکاتیک باری رۆشنییری و سیاسی و جیهانبینی ئەتەوهیهک گۆرانکاری بەسەردا هات، یاخود بژیی و باروگوزەرائی ژيانی خەلک گۆرا و دیاردەیی تازە هاتە ناو کۆمەڵەوه، ئەوا گۆرانکاری ئەبابەت و پەيامدا دەبیئت بە پێویستی، هەربۆیه نووسەران بابەتە تازەکان دەکەن بە پەيامی ئەدەبی خۆیان. جۆری دووهم بریتییه نۆیکردنەوه ئەناستی قائب و یاسا ئەدەبیبەکان، ئەم جۆرییان پەيوهسته بەشیوازی نووسین و تەکنیکەکانی ئاراستەکردنی دەقەوه، بەلام گۆرانکاری ئەم حالەتەیاندا بۆ نووسەر قورسترە تاوهکو بابەت، هۆکاری گۆرانکاری ئەم ناستەدا زیاتر پەيوهسته بەکرانەوهی ئەدەبی ناوخویی ئەبەرامبەر ئەدەبی بیگانە ئەگەل گۆرانکارییهکانی خودی واقیعهکە.

فۆرمە ئەکردنی ئەدەب ئەهەردوو ناستی پەيام و فۆرمدا بەیهکەوه گریدراون، بە جۆریک بەشیک ئەشاعیران گانزەدی خۆیان ئاراستەیی قائب و یاساکانی شیعی کردۆتەوه کە رینگ بوون ئەبەردەم ئاراستەکردنی پەيامەکانیان بەو شیوهیهی کە خۆیان مەبەستیان بووه، ئەم روهوه (علی البیتیری) دەبیئت: ((نویکردنەوهی فۆرمی هونەری و یاریکردن پێی ئەچوارچیوهی گۆرانکارییهکاندا بووه بەخەمی شاعیره تازە و نۆیخوازەکان، بە جۆریک ئەو باوهرە بلاوبوو کە فۆرمی بەکارهاتوو ئەشیعی عەرەبی کۆندا بەرەست بووه ئەبەردەم نۆیکردنەوهی ناومرۆکی شیعی و قوئبوونەوه تییدا))ⁱⁱ، ئەم بیرکردنەوهیه ئەلای نووسەرائی کوردیش گەلە بووه، بۆ نموونه (گۆران) ئە شیعی (هەلبەستی دەروون) دا دەبیئت:

هەرچەن ئەکەم، ئەو خەیاڵی پێی مەستم، بۆم ناخریتە ناوچوارچیوهی هەلبەستم

ئیکدانەوهی دەروون، قسەیی زمانم: بۆچی وەها دوورن ئە یەک؟ نازانمⁱⁱⁱ

دیاره گواستنەوهی چەمکی زەینی بۆ سەر زمان بۆخوی تووشی گرفت و ئەدەستدانی واتا دەبیئت، ئە پال ئەوهشدا قائبی شیعی گرفتییکی دیکە گواستنەوهکە دەبیئت، هەربۆیه (گۆران)ی شاعیر بۆ جۆانکاری بە (نازانم) گوزارشتی ئەدیاردەکە کردوو.

کاتیک ژيانی تازە بەهەموو رەهەندەکانییهوه گۆرانکاری جەوهەری بەخۆیهوه دەبینیئت یاسا کۆنەکانی ئەدەب بارتەقایی ئەوگۆرانکاریانە نابن، بۆیه پیداوچوونەوه بەو یاسانە دەبیئت بە پێویستی، چونکە ((ناکری واقیعی تازە خەلق بکری و بدوزریتەوه بەهەمان ئەوکەرەسته و شیوازانە کە پیشتر بۆ کەشفکردنی واقیعیکی پێشوو بەکارهاتوو و ئەمرو بەزینراوه))^{iv}،

نهمهش نهوهمان بۆ رووندهکاتهوه که مروؤف به خودی نووسهران و خوینهرانی نهدهبیشهوه پيويسته لهگهڵ بهروپيشچوونی واقع خويان نوي بکه نهوه.

که باس هاته سهر واقع نهوه پيويسته به شيوهيهکی بابه تيبانه رهچاوی واقع بکريت، به واتايهکی دیکه راسته نيمه نه ژيانی سهردهمدا دهژين و چه ندين که نال و رايه ئی پهيوهندی له نيوان گه لانی جيهان بونيدانراوه و تارادهيهکی فراوانيش نزیکايهتی له نيوان ژيانی کومه لگا جياوازهکاندا دروست بووه، به لام له گه ل نهوهشدا تاييه تمهندی و جياوازی له زوریک له کايهکانی ژيان له نيوان نه تهوه و گه له جياوازهکاندا بهدی دهکريت، هه رنه مهش وای کردووه هه ندنيک له و دياردانه، به ديارده نه ده بيبه گانيشه وه، به پي جياوازی ژينگه يان ليکدانه وه و خویندنه وهی جياوازيان بۆ بکريت، نه م جياوازييهش له چه مکی (نوئیکردنه وه) دا به روونی ده بينریتته وه.

دووه م / تيشکيک بۆ سهر ميژووی نوئیکردنه وهی شيعر

هه موو ده قتيکی نه ده بی له رووی کاته وه بۆ قوناغ و سهرده می خوی ده بیته به ده قتيکی سهرده میانه و ده کريت به ده قتی نوي و هاوچه رخ ناو بريت، واتا شيعريکی (نالی) بۆ کات و سهرده می خوی نوي و تازه بووه، نه مهش و امان ئی ده کات بلين هه موو ده قتيک له سهره تاي به ره مه ينانيبه وه ده بیته به ده قتيکی نوي، به و واتايه ی نه و ده قته له رووی کاته وه تازه به ره مه هينراوه، به لام مه رج نيبه هه موو ده قتيکی نه ده بی تازه به ره مه هاتوو له رووی بونيدای هونه ری و په يامه وه به ره مه يکی نوي و سهرده میانه بیت.

نوئیکردنه وه پرۆسه يه کی به رده وامه، ((له شيعری کوردیدا هه ر له شاعيره سهره تاييه کانه وه تاكو ئیستا نه م نوئیکردنه وه يه هه بووه، هه ر قوناغيک له گه ل قوناغه که ی پيش خوی جيا بووه))^v، واته هه ر له گه ل بوونی نه ده بدا نه م پرۆسه يه بوونی هه بووه، هه ر نه م پرۆسه يه ش وای کردووه که نه ده ب بیت به خاوه نی یاسای نه ده بی و هونه ری تۆکمه و کاریگه ر، به وه ی قوناغ به قوناغ شاعیر و نووسه رانی نه ده ب هه وئی دووباره تا زکردنه وه ی یاسا و ده ستوره کانی شيعر و ژانه کانی دیکه ی نه ده بیان داوه، تا له قورم و شيوه يه کی دیکه دا به ره مه کانیان پيشکesh بکه ن، به م پييه نوئیکردنه وه بریتييه له هه ئه شانده وه و هه موارکدنه وه ی به شيک، یان ته وای یاسا و داب و نه ریته کانی شيعر، به یاسا و بنه مای دیکه.

له ميژووی نه ده بیاتی کوردیدا له گه ل ده رکه وتنی هه ر يه ک له شاعیرانی وه کو (بابه تاهیری هه مه دانی) و (مه لای جزیری) و (نه حمه دی خانی) و (نالی) و (گۆران) ...، شيعری تازه (به گویره ی نه و سهرده مانه ی خويان) هاتۆته ئاراوه، هه ريه ک له و شاعیرانه له نه نجامی نه و بارودۆخه ی رووبه روویان بۆته وه، یان به هوی نه و هۆکاره ناوه کی و ده ره کيانه ی کاریگه ريبان به سه ريانه وه هه بووه، توانيويانه جوړیک له گۆرانتکاری له شيعردا نه نجامبدن و شتيک بيننه ئاراوه که سه ره رای هه بوونی خالی هاوبهش له گه ل پيشتردا، چه ند تاييه تمه ندييه کی خودی و جياواز له خو بگريت.

ئەوێ جیگە تیبینیکردنە ئەندازە و رێژە نوێکردنەوه جیاوازه، رێژە نوێکردنەوهش بوخوی دەبیت بەخانی بەهیز و کاریگەری بو خودی شاعیر، بو نموونه (بابەتاهیری هەمەدانی) نوێکردنەوهی ئەندەبی کوردیدا ئەنجام داوه، بەوێ ئەسەردەمی (هەمەدانی) دا شیعری میلی بەزمانی کوردی باو بووه، (بابەتاهیر) توانیویەتی یاساکانی شیعری کلاسیکی ئیسلامی بەسەر زمانی کوردی (نور) دا پەیرهو بکات، هەروەها (ئەحمەدی خانی) داستانە شیعری بو ئەدەبیاتی کلاسیکی کوردی بەرەمەیناوه، ئەمەش بو خوی دەچیتە ژیر چەتری نوێکردنەوهوه، کەواتە هەر لەکۆنەوه پرۆسە نوێکردنەوه ئەندەبیدا بوونی هەبووه و هەر بەردەوامیش دەبیت.

تەوهری یەكەم: نوێکردنەوه لەشیعری کوردیدا

پرۆسە نوێکردنەوهی شیعەر بە پێی ئەندازە و رێژەکە جۆراوجۆره و دەتوانین ئەدوو کۆمە ئەدا کۆیان بکەینەوه:

یەكەم/ نوێکردنەوهی بەشەکی: واتە شاعیر ئە یەكێك یان زیاتر ئە یاسا و نەریته باوهکان لادان ئە نجام بدات.

دووهم/ نوێکردنەوهی گشتی: واتە شاعیر دەستبەرداری یاسا و نەریته باوهکانی شیعەر بپیت و ئەجیگەیاندا یاسا و بنەمای دیکە جیگیر بکات.

ئەوێ ئیمە ئەم توێژینەوهیەدا مەبەستمانە کارکردنە ئەسەر جۆری دووهمی نوێکردنەوه، واتە نوێکردنەوهی گشتی. ئەمێژووی ئەدەبی جیهانیدا بو یەكەمجار گەلانی رۆژناوا توانیان نوێکردنەوهی گشتی ئەناستی شیعردا ئە نجام بدن، بەجۆریک سەرەتاکانی ئەو پرۆسەیه ئەگەل دەرکەوتنی رییازی رۆمانتیکی ئەکۆتاییەکانی سەدهی هەژدەیهەم و سەرەتاکانی سەدهی نۆزدەیهەمدا دەستپێدەکات، ئەو نیوەندەشدا (قوتابخانە ئەئمانی، بەکۆنترین قوتابخانە ئەدەبی رۆمانتیکی ئە ئەوروپادا دەژمێردریت، ئۆدیگ تیک ئەسالی 1798 ئەشاری جینا دایمەزراند^{vi} و دواتر نوێکردنەوه بوو بەدیاردە، هەئبەتە ئەم پرۆسەیه دەرئەنجامی زەمینەسازی واقیعی ژبانی ئەوروپا بوو، کە رەگۆریشە ئەو گۆرانکارییانەش بەزنجیره دەگەرینەوه بو دەرکەوتنی چا پەمەنی کە ئەئەنجامدا رینسانسی ئیپەرەمەت و پاشان سەردەمی رۆنکبیری و دواتر سەردەمی نوێی شیعری لیکەوتەوه.

هەندێ ئەجیاوازییەکانی سەردەمی کۆن و سەردەمی نوێ پەییوست بەشیعەر:

ئەسەردەمی کۆندا، ئەژیر کاریگەری بیری (کۆمەئباوهری) دا، دیاردە لاساییکردنەوه باو بووه، بۆیه دووبارەکردنەوهو چاولیکەری بە پیرۆزی تەماشاکرا، ئەمەش بوو بەمایە ئەوێ هەر یاسا و داب و نەریتی بە یاساکانی ئەدەبیشەوه کە ئە کۆنە (پیشیان) وه هاتبوون، بەبەرز و پەسەندکراوی دووبارە پەیرهو بکرینەوه، ئەم بیرە زیاتر ئەسایە ئەژموونی دەسەلاتی نایینی و دەسەلاتی سیاسییهوه بەرەمەتوووه، بەلام ئەسەردەمی نویدا ئەژیر دیاردە (تاکباوهری) باو بووه، هەریۆیه ئەم قوناغەدا لادان و یاخیبوون بوون بەدروشم، ئەمەش بوو بەمایە یاخی بوونیکی نیمچه رەها ئەرا بردوو بەهەموو رەهەندەکانی،

وهك دابونه‌ریتی كۆمه‌لایه‌تی، ناین، هونه‌ر، نه‌ده‌بی...، له‌ئه‌نجامی‌شدا نووسه‌رانی نه‌ده‌ب به‌گشتی و شاعیران به‌تایبه‌تی سه‌ربه‌ستییه‌کی فراوانیان به‌ده‌سته‌ی‌نا له‌ناستی بونیادنانی په‌یامی دهق و شیوازی نووسنه‌وه‌ی ده‌قدا.

نووسه‌ری سه‌رده‌می نو‌ی هه‌میشه هه‌ولده‌دات شیوازی نو‌ی به‌کاربه‌ی‌نی و داهینان بکات و قالیبه‌کۆنه‌کان تی‌کبشکی‌نی، هه‌روه‌ها له‌به‌رامبه‌ردا خوینه‌رانیش له‌دوو‌باربوونه‌وه‌ی شیواز و قالیی کۆن بی‌زار ده‌بن و ناره‌زوومه‌ندن بابته‌تی نو‌ی و شیوازی نو‌ی تاقیبه‌که‌نه‌وه، بۆیه په‌نایان بۆ ده‌قه نو‌ییاوه‌کان ده‌برد و به‌لایانه‌وه جوان بوون نه‌گه‌ر نامۆش بن.

نو‌یکردنه‌وه (التجدید / Modernization)

له‌نیو ره‌خه‌ی نه‌ده‌بی کوردیدا چه‌ند زاراوه‌یه‌ک به‌رامبه‌ر به‌ (نو‌یکردنه‌وه) به‌کاره‌ی‌نراوه. (یادگار ره‌سول) ناماژه به‌وه ده‌کات که‌له‌زمانه نه‌ورپاییه‌کاندا زاراوه‌ی (Innovation) و زمانی عه‌ره‌بیش زاراوه‌ی (تجدید) له‌به‌رامبه‌ری دانراوه و بی‌ناسه‌ی جیا‌جیای بۆکراوه، دواتر ده‌لیت: ده‌مانه‌ویت چه‌مکی (تجدید - Innovation) بناسین که‌ نیمه‌ زاراوه‌ی تازه‌گه‌ریمان بۆ به‌کاره‌ی‌ناوه^{vii}. نه‌مه له‌کاتی‌کدا ناوبراو ناو‌نیشانی تو‌یژینه‌وه‌که‌ی بریتییه له (سیماکانی تازه‌کردنه‌وه‌ی شیعری کوردی 1898-1932) دا، واته هه‌ردوو زاراوه‌ی (تازه‌گه‌ری) و (تازه‌کردنه‌وه) بۆ دیاره‌که به‌کارده‌هینی، نه‌مه‌ش تی‌که‌ئکردنیکی روونه، چونکه (تازه‌گه‌ری یان نو‌یگه‌ری) دیاره‌یه‌کی دیکه‌ی نه‌ده‌بی هاوچه‌رخه و جیاوازه له نو‌یکردنه‌وه یان تازه‌کردنه‌وه.

(حسین غازی) ده‌لیت: چه‌مکی نو‌یکردنه‌وه له‌زمانی کوردیدا چه‌مکی فراوانه. چه‌ندین زاراوه له‌خۆ ده‌گه‌ری، وه‌کو (نو‌یکراوه، نو‌یخوازی، تازه‌کردنه‌وه)، نه‌م وشانه‌ش هه‌موو بۆ یه‌ک مه‌به‌ست به‌کارده‌هینرین، هه‌روه‌ها له‌زمانه نه‌ورپاییه‌کاندا و له‌ویژه‌ی عه‌ره‌بیشدا چه‌مکی جیاوازی هه‌یه، هه‌ردوو وشه‌ی (تجدید) و (حداثة) یان به‌کاره‌ی‌ناوه و له‌ زمانی نی‌نگلیزیشدا هه‌ردوو وشه‌ی (Modernism) و (Innovation) به‌کار ده‌هینرین^{viii}. به‌وردبوونه‌وه له‌ وته‌کانی (حسین غازی) نه‌وه‌مان بۆ روون ده‌بیته‌وه که‌هه‌ردوو زاراوه‌ی نو‌یکردنه‌وه (التجدید - Innovation) و نو‌یگه‌ری (حداثة - Modernism) ناماژن بۆ یه‌ک دیاره، به‌جۆریک هه‌ریه‌ک له‌ زاراوه‌ی (نو‌یکراوه، نو‌یخوازی، تازه‌کردنه‌وه) ده‌شی بۆ هه‌مان مه‌به‌ست به‌کاربه‌ی‌نرین، دیسانه‌وه نه‌مه ناو‌یته‌کردنه‌ له‌نیوان هه‌ردوو زاراوه‌ی (نو‌یکردنه‌وه) و (نو‌یگه‌ری)، چونکه نو‌یکردنه‌وه، وه‌ک له‌پیشتردا ناماژمان پیکرد بریتییه له‌ هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه و هه‌موارکردنه‌وه‌ی به‌شیک، یان ته‌واوی یاسا و داب و نه‌ریتیه‌کانی شیعر، به‌ یاسا و بنه‌مای دیکه. له‌لایه‌کی دیکه‌وه (حسین غازی) زاراوه‌ی (نو‌یخوازی) وه‌کو هاوواتای (نو‌یکردنه‌وه) باسی ده‌کات، نه‌مه‌ش دیسانه‌وه یه‌کانگیرییبه له‌گه‌ل زاراوه‌ی (نو‌یکردنه‌وه)، چونکه (نو‌یکردنه‌وه) له‌سه‌ر بنه‌مای رابردوو دامه‌زراوه، واته شتیکی کۆنمان هه‌بیته و دواتر بخه‌ریته‌به‌ر پرۆسه‌ی تازه‌کردنه‌وه، به‌مه‌ش ده‌وتریت تازه‌بوونه‌وه واتا (کۆنی ده‌سکاری کراو)^{ix}، به‌لام زاراوه‌ی (نو‌یخوازی) واتایه‌کی فراوانتری هه‌یه و به‌واتای (هاوچه‌رخیتی) دیت، به‌م جۆره به‌کاره‌ی‌نانی زاراوه‌که له‌لای

(پیربال) یش ده‌بیریت و ده‌ئیت: له‌زمانی نه‌مپۆی ره‌خه‌ی کوردیدا، هه‌ندی جار له‌ پال زاراوه‌کانی (نوێگه‌ری) و (نوێخوازی) و (تازه‌گه‌ری)، زاراوێ دیکه‌ش به‌کاردین: مۆدیرنیته و مۆدیرنیته^{xv}.

سه‌باره‌ت به‌ زاراوێ نوێکردنه‌وه (فه‌ره‌اد پیربال) ده‌ئیت: (نوێکردنه‌وه) یان (تازه‌کردنه‌وه) که‌ کرداری ناوه‌که‌یه و له‌ فه‌ره‌نسیدا بریتیه‌یه له‌ مۆدیرنیزی (Moderniswr)، واته‌:

به‌خشینی شیوه‌یه‌کی تازه‌تر که‌ له‌ ته‌کنیکی نه‌مپۆیه‌وه وه‌رگیرای.

خوگۆنجاندن له‌گه‌ل به‌کاره‌ینانه‌ هاوچه‌رخه‌کان^{xi}.

وشه‌ی (تازه‌تر) بۆ به‌راوردکردن هاتوه، واته‌ ته‌کنیکی کۆن هه‌لده‌گیریت و ته‌کنیکی تازه‌تر ده‌خریته‌ جیگای، به‌جۆریک گونجاو بێت له‌گه‌ل سه‌رده‌می تازه‌دا، نه‌مه‌ش لیکدانه‌وه‌یه‌کی په‌سه‌ند و تۆکه‌یه‌یه بۆ واتای نوێکردنه‌وه.

(حسین مه‌حمود که‌لاری) له‌ توێژینه‌وه‌یه‌که‌دا به‌ناونیشان: (ره‌وتی نوێگه‌ری له‌ شیعری کوردیدا) ده‌ئیت: وه‌کو رای تاکه‌که‌س بۆ زاراوێ (التحدیث) نوێگه‌ری دابنن، پاشان ده‌ئیت: کیشه‌ی ئیمه‌ نه‌وه‌یه تاوه‌کو ئیستا (نه‌کادیم) یه‌که‌مان نییه، هه‌موو له‌سه‌ری کۆک و گرد بین و رزگارمان بێت له‌ رای تاکه‌که‌سی، بۆیه‌ فره‌ زاراوێ هاتوه‌ته‌ کایه‌وه، نه‌مه‌ش گه‌رفتیکی زۆر دروست ده‌کات^{xii}.

(که‌لاری) پێشنیاز ده‌کات زاراوێ (نوێگه‌ری) به‌رامبه‌ر به‌ (تحدیث / تجدید) دابنن، نه‌گه‌رچی (که‌لاری) پێشان ده‌که‌وی به‌وه‌ی بۆچوونی تاکه‌که‌سی گه‌رفتی زۆر له‌بۆاری زاراویدا دروست ده‌کات، به‌لام بۆچوونی تاکه‌که‌سی پشت به‌ستوو به‌به‌نگه‌ و سه‌ماندن کارێکی خراپ نییه‌ بۆ یه‌کلایکردنه‌وه‌ی گه‌رفتی زاراوێکان، له‌م سۆنگه‌یه‌وه‌ زاراوێ (نوێگه‌ری) یان (تازه‌گه‌ری) به‌ زاراوێیه‌کی په‌سه‌ند ده‌زانن بۆ دیاره‌ی (حادثة) نه‌ک (تحدیث / تجدید)، نه‌م باسه‌ش به‌ پێی پلانی توێژینه‌وه‌که‌ له‌ ته‌وه‌ری دووه‌مدا زیاتر پوونده‌بیته‌وه، هه‌روه‌ها سه‌باره‌ت به‌ (تحدیث / تجدید) زاراوێ (نوێکردنه‌وه) یان (تازه‌کردنه‌وه) به‌ په‌سه‌ندترین ده‌زانن.

نه‌وه‌ی جیگه‌ی تییینیکردنه‌ (مه‌مه‌د فازیل مسته‌فا) له‌ (دکتۆرنامه)^{xiii} که‌یدا، که‌ به‌ناونیشانی (ده‌نگی پیره‌میرد له‌ بزوتنه‌وه‌ی شیعری کوردیدا) یه، به‌شی یه‌که‌می ته‌رخانه‌کردوه‌ بۆ باسکردنی میژووی نوێخوازی له‌ نه‌ده‌بی رۆژه‌لاتیدا، به‌لام ناوبراو خۆی به‌ دوورگرتوه‌ له‌ ناساندنی زاراوێکانی (نوێخواز) و (نوێکردنه‌وه)، به‌ئکو زیاتر خۆی سه‌رقال کردوه‌ به‌راو بۆچوونی نووسه‌ران له‌سه‌ر میژووی ده‌سپیکردنی قۆناغی نوێخوازی له‌ شیعری کوردی و شیعری رۆژه‌لاتیدا، هه‌روه‌که‌چۆن زاراوێ (نوێخواز) زیاتر سیمای وه‌سف به‌سه‌ریه‌وه‌ زانه، نه‌گه‌ر له‌بۆاری نه‌ده‌بدا به‌کاری به‌نن مه‌به‌ستمان له‌ نووسه‌ریکه‌ که‌ ویستی له‌سه‌ر بابته‌ و شیوازی نه‌ده‌بی نوێ و تازه‌ هه‌یه، هه‌ر بۆیه‌ نه‌گه‌ر شاعیرێک سیماکانی (نوێکردنه‌وه) یان (نوێگه‌ری) له‌ به‌ره‌مه‌کانی ره‌نگبدا ته‌وه‌ ده‌توانن پێی بلین شاعیرێکی نوێخوازه، له‌م روه‌یشه‌وه‌ (هه‌ژاری موکریان) ده‌ئیت: (خواز)

پاشگریکه به کار دیت بو داواکەری و نارهزوکاری^{xiv}، واتا داواکاری و نارهزومەندی هەیه بو دیاردەى نوێ له ئەدەبدا، هەریوێه زاراوی (نوێخواز) گشتیتر، بە لām هەریهک له زاراوەکانی (نوێکردنەوه) و (نوێگەری) سیمای وردبوونەوه و تاییه تمەندی هەئەگرن، بو نموونه که دەئیین (ئەدەب) واتاییهکی گشتی تر دەبه خشی ئەوهی بلیین (شیر) یان (چیرۆک). بەهەمان شیوه ئەم حالته له لای (نازاد عەبدولواحید) دووباره بوووتهوه و زاراوی (نوێخواری) بهکاردههینیت و دەئیی: پیوسته له سهەر شاعیری نوێخواز... له هەر دهقیکی ئەدەبیی نوێ، دوو مەبەستی پیکهوه گرێدراو بهرجهسته بکات:

یهک: په یامیکی تازه، به شیوازیکی تازه.

دوو: گوتنیکی نوێ به شیواز و تهکنیکی نوێتر^{xv}.

ئەمەش ئەوهمان بو دەردهخات که زاراوی (نوێخواز) زیاتر هەنگری واتای هاوچەرخیتی ئەبه خشی، ئەم پووهیشهوه (محمد خضر عریف) له کتییی (الحداثة مناقشة هادئة لقضية ساخنة بين مصطلح الحداثة والتجديد والمعاصر) دا دهئیت: له لای زۆریک له رهخهنگر و نووسهراندا ئاویته کاری کراوه له نیوان هەریهک له زاراوی هاوچەرخیتی (modernity) و نوێکردنەوه (modernization) و نوێگەری (modernism)، بهوهی بهشیک له رهخهنگران ئەو زاراوه بیانیانه بهرامبهر به نوێگەری بهکاردههینن، بە لām له راستیدا جیاوازییهکی فراوان له نیوان هەر یهک لهو زاراوانه دا بهدی دهکریت^{xvi}. کهواته (نوێخواری) واتای (هاوچەرخیتی) له خو دهکریت و هەردوو چه مکی (نوێکردنەوه) و (نوێگەری) له ژیر چهتری (نوێخواری) جیگیان دهبیتهوه، بهدەر له جیاوازی چه مکی هەردوو زاراوهکه، له لایهکی دیکهوه که متنازور جیاوازی له نیوان زاراوهکانیش بهدی دهکریت له رهخهنی ئەدەبی پوژناوا و رهخهنی ئەدەبی کوردیدا، چونکه ((زه مینهی سه ره ئدانی بیری نوێخواری و په ره سه ندنی، ههروه ها ناوه پوکی ئەو نوێخوارییه له ئەوروپادا – به حوکمی جیاوازی بوونی ئەوروپا و کوردستان – جیاواز بووه له نوێخواری ولاتی ئیمه. کهواته ئیمه دەبی به شیوهیهکی جیاواز میژووی نوێخواریمان بخوینینهوه: نهک خو مان و میژوومان باویننه ناو قالیی هەمان نوێخواریتی (هوان)^{xvii}، به تاییهتی جیاوازی له نیوان (نوێکردنەوه) دا، یاخود پوونتر وهک پێشتر ئاماژه مان بو کرد (نوێکردنەوهی گشتی)، چونکه زنجیرهی به ره و پێشچوونی قو ناغه کانی میژووی کوردستان جیاوازه له ئەوروپا، به تاییهتی ئەوهی په یوهسته به قو ناغی (پووناکبیری) و (نازادی) یهوه.

ئەگەر ته ماشای قو ناغه کانی میژووی نوێی ئەوروپا بکەین، ئەوه مان بو پوون ده بیته که بیری نوێخواری به زنجیره به ره ممی قو ناغی بوژانه وه (پینسانس) و دواتر پووناکبیری (پووشنگه ر) یه که دواتر دیاردەى نازاد بوون و دروستبوونی مرؤقی دنیایی و تاکگه ری ئی به ره مهات، پاشان ئەو دیاردەیه گواسترایه وه بو ناو ئەدەب، به لām ئەو زنجیره میژووییه له واقع و ئەدەبی کوردیدا به هەمان شیوه و زنجیره نه بووه، پوونتر ئەوهیه ژینگه ی تاکی کوردی به قو ناغی پووناکبیری کرداریدا تی نه په ریوه، به تاییهتی پێش ده رکه وتنی قو ناغی ئەدەبی نوێی کوردی، هه رگیز تاکی کورد نه نازادی هاوشیوهی ئەوروپای به خو وه بینیه نه به قو ناغی پووناکبیری فیعلیدا تی په ریوه، ئەوهی که هیه چه ند ئەدەبییک که به په نجهی ده ستیک

دهژمبدرین دهرکهوتوون و ههونبانداده ناستی هوشیاریی مرۆقی کورد بهرز بکه نهوه، له نموونهی شاعیری گهورهی گه له کهمان (حاجی قادری کۆیی)، نهه بۆچوونه بۆ نهدهبی عه ره بهیش راسته، هه ربۆیه کاتییک که نوێکردنهوه له نهدهبی کوردی و عه ره بیدا له دواي جهنگی یه کهمی جیهانیدا وهکو دیارده دهرده کهوئیت، شاعیرا نمان ناتوانین هاوشیوهی نهدهبی نهو روپی نازادی له په یام و قالی شیعره کانیان پیره و بکن، ته نانهت چه می (شعیری نازاد) نهیتوانیوه نازادی هاوشیوهی نهو روپییه کان وهرگیرته ناو بهرهم شاعیرانهوه، چونکه ((هونراوهی سه ره بهست له نهدهبی کوردی هاوچه رخماندا به هه مان چه مک به کارده هیئریت که (نازک المانکه) به کاریهیناوه واته نهو هونراوهیهی که خوئی له چوارچیوهی بهییتی دوو دیری دهر باز کردووه و ژماره ی پیه کانی له دیری که وه بۆ دیرییک دهگۆری له هه مان کاتییدا دهستبهرداری قافییه نابییت))^{xviii}.

کهواته چه می نوێکردنهوه به پیه بهرهمی دهقی شاعیری شاعیرانی کورد بریتییه له هه ئهوشاندنهوه وه هه موارکردنهوهی یاسا و بنه ما شیعرییه کانی کلاسیکی نهدهبی کوردی و دانانی یاسای دیکه له جیهگیان که گونجاویون له گه ل سه ردهمی تازه، له رووی زمان و کیش و سه روا و بابته وه هه ره له کونه وه له نهدهبیاتی رۆژه لاتیدا وته که ی (قدامه بن جعفر) دووباره دهکریته وه وهکو بنه مایه کی سه ره کی شاعر، له م روانگه یه وه تیشک ده خهینه سه ره دهقیکی شاعیری (نالی) و یاساکانی کیش و سه روا ی تیدا دهستنیشان ده که یین، (مارف خه زنه دار) ده ئیت: ((نالی پیره وی شاعیری کلاسیکی نیسلامی کردووه له رووی کیشه وه، هه موو شیعره کانی به به حری عه رووی کیشه وه، له وانه به شی هه ره زۆری غه زله کانی له سه ره کیشی هه زه ج و هه ندی له وه که متر ره مه لن))^{xix}، نموونه ی کیشی ره مه ل و قافییه ی یه گرتوو، له شاعیری نالی:

تا فه له ک دهوری نه دا، سه د که وه که بی ناوا نه بوو

که وه که بی مبه ری موباره ک، ته نه ته تی په ییدا نه بوو

تا نه گریا ناسمان و، ته هه م ولاتی دانه گرت

گۆل چه مه ن ئارا نه بوو، هه م لیوی غونچه وا نه بوو^{xx}

فاعلاتن فاعلاتن فاعیلاتن فاعلن

به شیک له یاساکانی شاعیری کلاسیکی له سه ره دهستی (حاجی قادری کۆیی) دهگۆردریت، نامانج له م کاره ی (حاجی) که یاندنی واتا و مه به سه ته کانه به شیوه یه کی ساده و ساکار به خوینه ر:

تا رییک نه که ون قه بیللی نه کـــراد

هه روا ده بنه خه رابه نابـــاد

نه نواعی مبه ل له گه وه تا چـــووک*

خه ملیوه مه مایکی وه کو بـــــووک

یه ک بهرگن و یه ک زوبان و یه ک رهنگ

بی غه بیهت و عه یب و عار و بی دهنگ

.....

هه کوردن نه گهرچی باکی مهردن

پامائی زه مانه میسلی گـــــهردن^{xxi}

جگه نه تازه کردنه وهی بابته، (حاجی) کیشی په نهجی (10) برگییی خومائی و جووت سه روا، دهکاته بونیادی کیش و سه روا، چونکه نوئیکردنه وه نه نه ده بی کوردیدا نه سه رده می بوژاندنه وهی بیری نه ته وایه تیدا گه شهی کردووه، واته نه و کاته ی گرنگیدان به بیری نه ته وایه تی بووه به دیارده نه ک له لای ته نه ا شاعیری ک ده رکه وتبی، هه ر بویه ((هه ر نوئیکردنه وه یه ک نه بواره جیا جیاکانی ژیاندا، به تاییه تی شیعر، به نده به شیواز و پله ی په ره سه ندنی کومه نه وه))^{xxii}. بارودۆخی کوردستان نه کۆتاییه کانی سه ده ی نۆزده هه م و سه ره تای سه ده ی بیسته مدا نه نه نجامی نه وه هۆکاره ناوه کی و ده ره کیانه ی به سه ر کومه نگه دا هاتن رووبه رووی کومه ئیک گۆرانکاری بووه وه، نه ده ب به شیوه یه کی گشتی و شیعریش به تاییه تی نه وه ی به رکه وت که گوزراشتیکی تازه نه و بارودۆخه تازه یه بکات و وینایه کی نه وه سه رده مه بکیشی، بویه ده بینین سه ره تای گۆرانکاری نه شیعر ی نه و ماوه یه دا زیاتر نه ناستی ناوه رۆکدا بووه و که متریش نه ناستی فۆرمدا بووه، به لām دواتر ورده ورده شاعیران روویان کردووه ته تازه کردنه وه نه ناستی فۆرمی شیعر ی و، له مه وه فوناغیکی تازه ی شیعر نه نه ده بی کوردیدا ده رکه وت.

دوابه دوای (حاجی)، (شیخ نوری شیخ سالح) و (په شید نه جیب) و (پیره میرد) زۆریه ی هه ره زۆری یاساکانی شیعر ی کلاسیکی هه ئده وه شیننه وه و نه جیگه یاندا بنه ما هونه ریبه کانی شیعر ی فۆلکلۆری کوردی و شیوه زاری گۆران ده کهن به جیگه وه یان، به لām نه سه یبه کانی سه ده ی بیسته یه مدا له سه ر ده ستی (گۆران) نه و مۆدیله له شیعر ده گات به لوتکه و به یه کجاری ده ستبه رداری یاساکانی شیعر ی کلاسیک ده بیته وه، بۆ نمونه (گۆران) نه (جوانی بی ناو) دا ده ئیت:

قژ کائی لیو ئـــــائی پرشنگی نیگا کائ

نه ی کچه جوانه که ی سه ر گۆنا نه ختیک ئال

نه ی کچه مه نده که ی بـــــه دهنگی چیه دوو

که نده مووی ده م و چاو مه چه ک هه ئنه گرتوو

ئەهئ ئەندام وردیلهئ نهرموئلهئ ئیسک سوك

ئەهئ بهرگی ساكارت دنگیرتسر ئەهئ بووك^{xxiii}

گۆران جووت سهروا و کیشی برهگیی خۆمائی و زمانی پاراوی کوردی دهکاته بنهمای تازهئ شیعرهکانی، پاشان دهست بو نووسینهوهئ (شعیری نازاد) دهبات، بهلام هاوشیوهئ شاعیرانی گهلانی رۆژهلات (عهرهه)، به پیی یاسای (پی / تهفعیله) و پابهئندبوون به قافییهوه شعیری نازاد بونیاد دهئیت، سهرهرای ئەوهئ شاعیرانی قوناعی دواي ریپازی کلاسیک له شعیری کوردیدا، چهند جاریک ههنگاو بو پیشهوه و نوێکردنهوهئ شعیری دهئین، بهلام داهینانهکانیان ههر له چوارچیوهئ نوێکردنهوه دهئینیت، بهو پیی قائب و یاسای ئەدهبی کۆن ههئدهوهئشیننهوه و قائب و یاسای دیکه له جیگیان دادمهزینن.

تهوهري دووهم / نوێگهري له شعیری کوردیدا

له قوناعهکانی سهردهمی نوئی ئەدهبدا چهند قوناعیکی ئەدهبی پۆلین دهکرین، له دیارترینیان قوناعی (ئەدهبی نوئی) و (ئەدهبی هاوچهرچ) و (ئەدهبی پاش هاوچهرخیئی) * . ئەم قوناعانه دهکونه چوارچیوهئ (ئەدهبی نوئی)، بهو واتایهئ ههرسی قوناعهکه پلهبهئدی قوناعیکی فراوانی ئەدهبین بهناوی (ئەدهبی نوئی) وه. به پیی قوناعهکانی ئەدهبی نوئی چهند زاراوهیهک بهرهههاتوون له دیارترینیان زاراوهکانی (نوێکردنهوه) و (نوێگهري) ن و له ئەدهبی گهلانی جیهاندا ههریهکهیان خاوهن مانای ئەدهبی و رهخههین تاییهتن، واتا ههریهک لهو زاراوانه بو سنووری تاییهتی ئەدهبی بهکاردههینن، لهگهئ بوونی ههئدی تهوموژی و ئاویتهکاری، بهلام ئەوهئ له رهخهئ ئەدهبی کوردیدا بهدی دهکریت ئەم دوو زاراوهیه (نوێکردنهوه / شعیری نوئی) و (نوێگهري / شعیری هاوچهرخ) تا نه مرۆش له لایهئ بهشیک له رهخههگرانهوه ئاویتهکاری له نیوانیاندا دهکریت و بگره ههئدیجار بو یهک واتا و مه بهست وهري دهگرن، هه ئه به ته نه گهر (نوێکردنهوه و نوێگهري) بو ئەدهبی نوئی (نوئی و هاوچهرخ) به کاربهینریت تارادهیهک شیواو دهبییت، بهلام لهگهئ نه وهئشدا زۆر زانستی نابییت، ههر لهم سونگهیهوه تیشک دهخهینه سه ر پۆلین بهئدی میژوویی و ئیستانتیکی شعیری کوردی، بهم شیوهیهئ خوارهوه:

یهکهه / شعیری کۆن / کلاسیک (دوو باره کردنهوهئ یاسای تۆکهه)

دووهم / شعیری نوئی: (أ) شعیری نوئی (دوو باره کردنهوهئ یاسا به پشت بهستن به سامانی نه تهوايهتی)

(ب) شعیری هاوچهرخ (لادان له یاسای تۆکهه و جیگیر و داهینانی بهردهوام)

نوێگهري (الحداثة / Modernity)^{xxiv}

نوێگهري له دایکبووی هزری رۆژئاوايه، له نیو مملانیی سیاسی، هوشیاری، کۆمه لایهتی و ئابوری لهگهئ مملانیی نیوان کۆن و نوئی له دایکبووه، (هیمداد حوسین) دهئ ئەم چه مکه له سه ر دوو بنه ما دامه زراوه:

- 1- هەموو بەهائیک شایانی گۆران و دۆخ سەندنە، مەرۆق پێویستە خۆی لەگەڵدا بگۆنجینی.
- 2- پڕۆسەي رەتەبۆون لەقونای رابردوو، هەتا ئیستاش کاکلی ئەم بۆچوونە پیکدینیت، بەرەو گۆرانی رادیکالیانە و پێشکەوتنی کۆمەڵ^{xxv}.

هەرۆهەا ئەبای س زارواوەکانی ئەدەبی نویدا، (هیمداد حوسین) ناماژە بەو دەهەکات کە ئەزمانە ئەوروپییەکان و زمانی عەرەبیشدا چەمک و مەبەستی هەندی ئەو زارواوە ئەیه کتر جیاوان، بەلام ئەگەڵ ئەوێشدا هەر خودی خۆی دەئی: نوێگەری، نوێخوازی، نوێبوونەوه، تازەگەرای... هتد، هەموو ئەم شیوانە یەک مەبەست دەپیکن^{xxvi}. ئەم بۆچوونە دژیهکی و ئاویته کاریی بۆ زارواوەکان دروست کردوو، وەک ئەوێ رۆونیا نیکاتەوه کە ئەو جیاوازیانە چین ئەو دوو زمانە و بەرواردیان بکات بەزمانی کوردی.

کرۆکی (نوێگەری) خۆی ئەگۆرانکاری و رەتەبۆون ئە رابردوو دەبینیتەوه، ئەم بێرۆکە یە تارادەیهکی فراوان (نوێکردنەوه) تێدەپەرینیت، چونکە ئەرووی دەرکەوتنیشەوه (نوێگەری) دواي (نوێکردنەوه) کەوتوو، بەوێ پڕۆسەي (نوێکردنەوه) هەر ئەگەڵ بووندا هەبووه، ئەشعیریشدا ئەگەڵ دەسپیکي بەرەمی شعیریدا بەدیکاراوه و ئەرپی نوێکردنەوهوه شعیر خۆی تۆکمەتر کردوووتەوه و بەهای ئیستاتیکی و یاساکی بەرزتر بوون، تاوهکو گەشتوووه بە ئۆتکە ئە شعیری کلاسیکدا، بەم پێیە نوێکردنەوه بۆ خۆی دەبیت بە جۆریک ئەیاخیبوون، بەلام (نوێگەری) بیریکی پێگەیشتوووترە و ناست و پلەي یاخیبوونیش تێیدا بەرزتر و بالاتر بووتەوه، ئەم یاخیبوونە فراوانە ئە ئەدەبی رۆژئاوادا ئەگەڵ یەکەم رییازی ئەدەبیدا خەملیوه کە ئەویش رییازی (رۆمانتیک)ە، پاشان ئەگەڵ دەرکەوتنی رییازەکانی تردا یاخیبوونە کە گەشەي کردوو، بەجۆریک تا دەگاتە رییازی (سوریا لیست)، یاخیبوونە کەش دەگات بە ئۆتکە، بۆخۆي یاخیبوون پەيوەندییهکی تۆکمەي بە بەرزبوونەوهي ناستی هۆشیاری و چەندیتی نازادی تاکەوه هەیه، هەر ئەمەش وای کردوو جیاوازی بەدی بکریت ئەنیوان (نوێکردنەوه) ئە شعیری کوردی و شعیری رۆژئاواویدا، چونکە واقیعی ژینگەي مەرۆقی کورد بە شاعیر و خۆینەریشەوه جیاواز بووه ئە واقیعی ژینگەي مەرۆقی رۆژئاوایی، بەتایبەتی ئەهەردوو لایەنی یاخیبوون و نازادییهوه، بەوێ لەقونای شعیری نوێي کوردیدا ئەدوای جەنگی یەکەمی جیهانی تاوهکو کۆتایی شەستەکانی سەدهي بیستەم ناستی هۆشیاری و نازادیي مەرۆقی کورد (مەرۆقی رۆژەلاتی) ئەگەیشتوووتە پلەیهک کە تاکیکی یاخی بەرەم بەینی و ببی بە مەرۆقی یاخی، هەر ئەمەش وای کردوو شاعیرا نمان هاوشیوهي شاعیرە عەرەبەکان نەتوانن خۆیان لە رابردوو نازاد، بەلگەش بۆ ئەم باسە دۆخی (شعیری نازاد) ئە ئەدەبی کوردیدا، بەوێ توانیوهی سەنوری دیر تیکبشکینی، بەلام نەیتوانیوه ئە (پی / تەفیلە) و قافیە خۆی رزگار بکات، بۆ نمونە (گۆران) ئەشعیری (یاردا، دەئیت):

یار، یار! (2)

شیرین ئە نجهولار! (5)

چاوم روا، (3)

سه برم سوا، (3)

هیزم ئی بړا، (5)

ههر نه هاتی، دهر نه که وتی، (4+4)

بۆچی توخوا؟ (4)

یار، یار شیرین نه نجه ولار! ^{xxvii} (5+2)

که واته چه مکی (نوئیکه ری)، وهکو میتودیک که رۆژناواییه کان بانگه شهی بۆ ده که ن (پروسه یه که جه وهه ری داهینانه) ^{xxviii}، به بۆچوونی هیگل (Hegel) نوئیکه ری به گرتن گرتین پرسی فه لسه فه داده نری، ههروه ها نوئیکه ری نه به ستیته وه به (خودیته) وهه، که نه سه ر دوو چه مکی سه ره کی دامه زراوه نازادی و بیرکردنه وه ^{xxix}. به م پینه تاده رکه وتنی (شيعری نازاد) نه نه ده بی کوریدا پروسه که ده چیتته خانه ی نوئیکردنه وه وهه، چونکه (شيعری نازاد نه نه ده بی عه ره بیدا ((له په نجاگانی سه ده ی بیسته مدا به ته واوی شیوه ی گرت، دیارترینی نه و شاعیرانه ی ((کوته گانی شيعری کلاسیکیان شکاند و شيعری نازادیان داهینا، بریتین نه نازک مه لانیکه (1923-2007) و به در شاکر سه بیاب (1926-1964)... هتد)) ^{xxx}، ههروه ها به بۆچوونی (دشاد عه لی)، دیلان ((له پیش هه موو نه و شاعیرانه وه به (په گای خه بات) *هکه ی رهنگی (شيعری سه ره به ست) ی له نه ده بی کوریدا رشت)) ^{xxxi}، هه ره له م مه یدانده دا گۆران و هاوړیکانی به کومه ئیک دهق، به ره مه می (شيعری نازاد) یان خستووته نیو نه ده بی کوریدییه وه و نه م جوړه له شيعر، واته (شيعری نازاد) دوا ی سالانی هفتاکانی سه ده ی بیسته م و تاروژگاری نه مرؤشمان له لایه ن شاعیرانه وه پشتی پیده به ستريت، بۆ نمونه (عه بدوئلا په شیو) وهکو دهنگیکی نوی و هاوشانی شاعیرانی گروپی (کفری) و (روانگه) بیه کان له ژماره یه کی (گۆفاری روانگه) دا له شيعریکیدا به ناویشانی (سی نامه ی کورت)، ده ئی:

خوشه ویستم.. (4)

نامه کانم، بسووتینه (4 + 4)

نه و هونراودی، بۆت نووسیوم (4 + 4)

سیداره ی بۆ دامه زرینه (5 + 3)

دنگیر مه به.. (4)

له لای نیمه.. نه که تو.. پیاویش (4 + 4)

له سه ره وو شه یه کی باندار (4 + 4)

قۆل به ست نه کری، نه درێ له دار^{xxxii} (4 + 4)

سه بارت به زاروهی نوێگه ری (فه ره اد پیربا ل) ده ئی: هه ره له زاروه شه وه (مۆدیرنیزم Modernisme) له زمانه فه ره نس ی و (Modernism) له زمانه ئینگلیزی دا تا شرا وه که ئیمه (نوێگه ری) و (نوێخوازی) و (مۆدیرنیتته) و (تازه گه ری) مان لێ وه دروست کردوون^{xxxiii}. له به ره ی چه مک و واتای (نوێگه ری) دا، (پیربا ل) پشت به قامووسی (لارووسی) فه ره نس ی ده به ستی: له لا په ره 927، ناو ها با سی لێ وه کرا وه:

گه پا ن به دوای نه وه ی ها و چه ره خه.

به خشی نی شی وه یه کی تازه تر که له ته کنیکی نه مړو بی وه وه ره گه را بی^{xxxiv}.

له پرو ی زاروه وه (پیربا ل) به وردی (نوێ کرد نه وه) و (نوێگه ری) له زمانه کوردی ده ست نیشا ن کردو وه، به لا م نه ی تو انی وه له پرو ی چه مک و نا سا ند نه وه نه و جیا کار بی ه به نه نجا م بگه یه نی، به لگه ش نه وه یه که نه و دوو خا ئه ی سه ره وه بو با س کردنی هه ردوو زاروه که (نوێ کرد نه وه) و (نوێگه ری) ده هی نیت ته وه، نه مه له لایه ک، له لایه کی دیکه وه (پیربا ل) له شو نی یکی تر دا ده ئیت: ((تازه کرد نه وه و نوێگه را بی کرد وه یه کی دینامیک و به رده وام له کۆ نه وه هه ره هه بو وه، به لا م مۆدیرنیزم میتۆد و فه لسه فه یه کی دوای سه ده ی رینسا نس ی نه و رو پا یه، له نه و رو پا وه به ره و لای نه ته وه کا نی رۆژه لا ت ها تو وه))^{xxxv}، نه مه له کا تی کدا یه خودی (پیربا ل) له قسه کا نی پێ شو و تریدا، نوێگه ری له به را مبه ر مۆدیرن دا ده ئیت.

(شو نو مه مه د مه حمو ود)، له ما سه ته ر نا مه که ی دا به نا و نیشا نی (رۆ ئی سو ا ره ی ئیلخا نی زا ده له نوێگه ری شی عری کور دیدا)^{xxxvi}، به هی چ شی وه یه ک با سی چه مک و پینا سه ی نوێگه ری نه کردو وه.

(لوقمان ره ئوف) سه بارت به نوێگه ری له شی عردا ده ئی: ((شی عری مۆدیرنه ی کوردی، شی عری که به ته واوی زمان، وینه، ریت م، بیر، شیواز، جورایه تی شی عری جیا وازه، چ وه ک را بردوو، چ وه ک خودی شی عری شاعیره کا نی مۆدیرنه))^{xxxvii}، به م پینه نوێگه ری ره ها بوونه له هه موو به ره به ست و یاسایه کی نا ما ده کرا و که له را بردوو وه به ده ست ها تبی، نه مه ش با نگه شه ی را سه ته قینه ی بی ری نوێگه ری به، که به نا را سه ته و خو بی و وردی (لوقمان ره ئوف) له شی عری کور دیدا ده ست نیشا نی کردو وه، که وا ته (نوێگه ری) له شی عردا چه مک یه که له دا یک بووی بی ری رۆژ نا وایه، که جه خت له سه ره ره نکرد نه وه ی یاسا کۆ نه کا ن و نوێ کرد نه وه ی به رده وام ده کا ت، بو یه له ری نه م چه مکه نو ییه وه چی تر نه ده ب په ی ره و ی یاسا و ده ستووری تو کمه و نا ما ده کرا و نا کا ت، هه ربو یه ده تو انین بلی ن هه موو نو یگه ری به ک بو خو ی ده بی ت به نو یکرد نه وه، به لا م به پێ چه وا نه وه را ست نی یه.

دهستبهرداربوون له یاسا باو و نامادهکراوهکان، وای له شاعیری نوێگهر کردوو به پلهی یهکهه فوکس بخاته سهزمان، نه مهش وای له به شیک له رهخه گران کردوو بلین: ((شیعری نوێگهری له سهزانهوه دامهزراوه زمان له سروشتی هاوبهشی رهها بکات و بیگۆرێ بۆ نامرازیکی تاکه کهسی))^{xxxviii}، نازادی بهو مانایه نا که یاساشکیینی به بی بهرنامهیی نه نجام بدریت، به ئکو شاعیر نازاد دهکریت بۆ نهوهی خودی خۆی بی به یاسا دارپژهری بنهماکانی نیستاتیکا و بابته و باسهکان، به بی نهوهی هیچ جوهر فشار و رهقیبیککی به سهروهه بیت، به مهش ده رگا به رووی شاعیردا کرایهوه، که بهردهوام بیت له داهینان، به واتایهکی دیکه ((دهستبهرداربوونیان له بنهما کۆنهکانی شاعر له سهزانهوهی داهینه رانهی نووسه رهکانهوه دامهزراوو))^{xxxix}، چونکه شاعیری نوێگهر له روانگی بنهما رهخه یه کهانهوه دهرفتهی نهوهی بۆ رهخسینراوه که نوێکردنهوه له سهزانهوه نوێکردنهوه نه نجامدات، واتا ((مؤدیرنه بهردهوام باز به سهزانهوه نوێدا دوات))^{xl}، نه پروسه یهش له شیعری رۆژئاوا له ههنگاوی یه کهمهدا له (شیعری نازاد) دا رهنگیدا یهوه و پاشان به چرێ له (پهخشانه شاعر) دا ده رکهوت.

شیعری نازاد (Free verse) نهو شیعریه که ((پابهندی کیش و قافییه ناییت، لاقۆنتین له سهدهی 17 یه مدام دایهیناوه، به لام سهردهمی زێرینی شیعری نازاد له فهزهنسای (1886) له گه ل ده رکهوتنی قوتابخانهی سومبولیزم، که پشت به گونجاندنی دهنگهکان ده بهستی له جیاتی قافییه، ههروهها به ریتیم له جیاتی کیش))^{xli}. وهکو پیشتر ناماژمان پیدایه ((چه مکی شیعری سهزانهوهی کوردیدا گه ل جیاوازه له چه مکی له ههردوو زاواهی (Free Verse) ی ئینگلیزی و (Vere Libre) ی فهزهنسی ده گه یین، چونکه شیعری سهزانهوهی کوردی دهست بهرداری کیش و قافییه نه بووه))^{xlii}، نه مهش ده گه ریتیهوه بۆ نهو بارودۆخه ی نهو جوهره شیعریه له نه ده بی کوردیدا تیدا به هه م هینرا.

له گه ل ده رکهوتنی (پهخشانه شاعر) قۆناغی راسته قینهی (نوێگهری) له شیعری کوردیدا ده ستپیده کات، میژووی نهو قۆناغ ههش له نه ده بی کوردی بۆ کۆتایی سالانی شهست و سهزتهای ههفتاکانی سه دهی بیسته م ده گه ریتیهوه، له گه ل ده رکهوتنی گروپی (کفری) و گروپی (روانگه) دا (پهخشانه شاعر) وهکو دیارده له نه ده بی کوردیدا ده رده که ویت، به لام پیشتر وهکو دیارده به هیچ شیوهیه ک (پهخشانه شاعر) له نه ده بی کوردیدا به ره هه منه هاتوه.

پهخشانه شاعر دژی قالی نامادهکراوه، نه مهش نهسته می بۆ رهخه گران دروست کردوو له ده ستنیشان کردنی بهها جوانکاری و رهخه یه کهانه له نیو ده قه که، ((نییه به دنیایه یه که تهواوه ناتوانین ده ستنیشانی چامه ی پهخشانه بکه یین دوور له پیکهاتهکانی ناوهوهی و به رپهگایه کی رووکهشی له بهر نه وهی چامه ی پهخشانه ملکه چی " بنهما نامادهکان " نییه))^{xliii}، نازادی و رهه یه ته که له چوارچیوهی چه مکهکانی نوێگهریدا شاعیر به دهستی هینا له لایه ک، و نهو سیستما تیکیه ته ی شاعر که له پیش قۆناغی نوێگهری پیاوه ده کرا وای له نووسه ری فهزهنسی (پۆل قالیری 1871-1945) کرد بلیت: ((دوو مه ترسی هینتا هه ره شه ن بۆ سهز جیهان سیسته م و نازاوه))^{xliv}، که واته ههردوو قۆناغه که به ده ر نین له گه رت و باشه.

سهبارت به ميژووي دهكەوتنى په خشانه شيعر له نه ده بى رۆژئاوا، ((تاوهكو سه دهى ههژده يهه به خشانه شيعر خۆي ناراسته نه كردوه، چونكه به لگه نه ويسته كه شاعير به وه ناسراو بووه كه شيعر هه ئه ده به ستى و كيش و سه رواش پيوستى بۆ شيعر))^{xlv}، له نه ده بى كورديشدا كۆتايى شهسته كان و سالانى هفتاكاني سه دهى رابردوو ميژووي راسته قينهى نه م ديارده كه يه، نه وهى جيگه ي تيرامانه، له گه ل نه وهى به شيكى فراوانى خالى هاوبهش له نيوان نويگه رى له په خنهى رۆژئاوا و په خنهى كوريدا به دى دهكرىت، به لام ديسانوهه كۆي راسته وخۆي نويگه رى رۆژئاوايى نيبه و بگره خاوهن چهند تاييه تمه ندييه كه.

(سامان عيزه دين) ده لى: ((له تيف يه كه م شيعرى خۆي سالى 1969 له گۆڭقارى رزگاريدا بلاو كردۆته وه، هۆنراوه يه كى دامائراو بووه له كيش و سه روا))^{xlvi}، ههروهها (محمد به كر) ده لى: بلاو بوونه وهى يه كه مين كۆمه له شيعرى چاپكراوى (په خشانه شيعر) كوردى له ديوانى (خوا و شاره بچكۆله كه مان) (له تيف هه ئه مه ت) له سالى 1970))^{xlvii} دا، بووه، پاشان له گه ل جار داني يه كه مين به يان نامه ي نه ده بى له لايه ن نووسه رانى گروپى (روانگه)^{xlviii} وه له 1970/4/25 و بلاو بوونه وهى به رهه مى شاعيرانى قۆناغه كه له گۆڭقارى روانگه و به شيك له شاعيرانه ي له دهره وهى گروپه نه ده بيبه كانه وه شيعريان بلاوده كردوه، به قۆناغى دهره كه وتنى شيعرى نويگه رى له نه ده بى كوردى ده ستنيشان ده كرى، كه تيبدا په خشانه شيعر بوو به ديارده يه كى باو و زۆبه ي شاعيره لاهه كانى له قۆناغه له رپى كاريگه رى شاعيرانى عه ره به وه، به ناراسته وخۆي كه وتبوونه ژير كاريگه رى نه ده بى رۆژئاواوه، بۆ نمونه (له تيف هه ئه مه ت) له شيعرى (خوا و شاره بچكۆله كه مان) ده لى:

سيبه ريك له ناوازه ي نه نديشه ي دئمايه (16)

خه و به هيووه نه بينى (6)

وهك ناو بينه كه نى (8)

بۆ خوشه ويستيه كى بى كۆتا (10)

كه له دنى شاخه كانا نووسراوه (11)

من هه ميشه له گه شتيك نه گه رپم (10)

به گيرپته وه بۆ لاي تو (8)

هيشتا ديواره كان هه ره به رزن (9)

هيشتا زنجيره كان هه ره نه ستوورن (10)

گیانه نامه کانم له بای شه و دایه (11)

وریابه باران تهری نه کات^{xlix} (9)

له م دهقه ی سهره وهدا وهك له ژماره ی بره گه كانی دیره كاندا دهرده كه ویت، ده بینریت شاعیر پابه ندی كیشی شیعی کوردی نابیت، ههروه ها پابه ندی (پی / ته فعيله)ش نابیت، بویه نه م شیعه كیشی دهره کی تیدا به دی ناکریت وهك له شیعی ستوونی، یاخود شیعی نازادا ههیه، هه ربویه ((كه باسی شیعی بیكیش ده کری، په خشانه شیعر وهكو نموونه یه کی دیار خوی دهره خات))¹، كه واته نه م شیعه ده چیته خانه ی په خشانه شیعه وه و تیدا شاعیر پشتی به ریتمی ناوه وه به ستوه.

ره هابوون له قانبی ناماده کراوی کیش و سه روا و پشت به ستن به توانا تاییه تاییه کان وهكو پرسه یه کی نوینگری نه نیو به شیک شیعه کانی (شیرکو بیکه س) یه کیك له رابه رانی شیعی نوینگری ناماده یه :

قه نه م له ره گه زی نیره و میبازیشه .

بویه نیره، كه كچی جوان شاعیر بوو

قه نه م هه ز نه کات زورترین وهخت

له نیو په نه گه كانیدا بمینیته وه.

به لام گه ئی جار نه وه قه نه مه میبازانه

شوئی ئی هه ئنه کیشن و

کچه شاعیره کانیش ناچار نه بن

به جییان بیلن!

نه ی نابینن به شی زوری نه و شیعرانه

نه و وهختی بلاو نه بنه وه

وهك ته واو نه کرابن وهان!^{li}

(شیرکو بیکه س) نه م شیعه ردا پابه ندی یاسای ناماده کراو و بو ماوه یی شیعی کوردی نه بووه ته وه، وهكو نه وه ی پیش سالانی ههفتاکان، یاخود پیش جهنگی یه که می جیهانی له نه ده بی کوردیدا پیاده ده کرا، نه م شیوازه له ژیر کاریگری چه مکی (نوینگری) به ره مهاتوه، چونکه ((وهی نوینگری له گورانکاری و یاخیووندا یه، شاعیری نوینگر نه وه یه که (پیرۆزییه کان) ی زمان و

گوزارشتکردنه ههستیارهکان تیکدهشکینی^{lii})، ئەم یاخیبوونەش لە جیهانبینی بیرمەندانی رۆژئاوا دا رهنگیانداوهتهوه و دواتر گواستراوهتهوه بۆ ناو کایهکانی ژیان به ئەدهبیشهوه، بۆ نموونه (دی کارت / Descartes) دهئی؛ عهقل دادپهروهرا نهترین شتیکه له نیوان خه نکدا دابهشکراوه^{liii}، بهواتایهکی تر (دی کارت) نهیهوی ئەوه رابگهیهنی که عهقل موئکی خودی تاکه و ملکه چ نییه، ئەمهش ئەوه دردهخات که (فره عهقلانییهت له گرنگرتین پایهکانی بیری نوێگه ریهه)^{liv}. نوێگه ری و بیری نوێگه ری درهفتهی رهخساند، که به پێی توانا زهینیهکانی خودی شاعیر یاساکانی ریکخستنی ناوازی شاعیر به رهه مهینیت، وهکو له هونراوه کهی (شیرکو) دا ده بینریته وه.

له گه ل هه موو ئەو نازادییه رها و بی نه ندادزیهی چه مکی نوێگه ری بۆ شاعیر فه راهه می ده کات، که چی کۆسپ و گرفت بۆ خودی شاعیر و ره خه گریش دروست ده کات، چونکه یه کی که له به ره به سته کانی (په خشانه شاعیر) بریتیه (له نه بوونی پێوه ری ره خه یی بۆ ده ستیشانکردنی نه مجۆره نووسینه، به مهش له کاتی رووبه روو بوونه وهی په خشانه شاعیردا دله راوکی بۆ ره خه گر دروست ده کات، چونکه یاسای ریکه بۆ خوشکراوه بریتیه له نازادییه کهی فراوان و نازادکردنی ته وا وه تی شاعیر له هه ر قالیکی ناوازیه یی)^{lv}، ئەمهش مانای بییاسای ناگه یه نی، به لکو به و مانایه دیت که شاعیر بی به به ره مهینیت یاساکانی زمان و ناوازی شاعیر که.

له روانگی توێژنه وه له چه مکه کاند، نوێگه ری بریتیه له ((ده رهینانی شاعیر له شیوه کۆنه کهی و ره ها کردنی به ره و ناسۆیه کی به رین، که تیبدا خه یالی فراوانی شاعیر مه له له ده کات))^{lvi}، ئەم چه مکه ش له شاعیری کوردیدا به پێی شیکارییه کانی توێژینه وه که زیاتر له په خشانه شاعیردا ره نگه داته وه، ئەوهی جیه گی تیبینی کردنه خودی په خشانه شاعیریش له نیو توێژینه وهی ره خه یی ئەده بی کوردیدا وه کو پێویست کار له سه ر تاییه ته مندی و چه مکه کهی نه کرا وه ته وه، به تاییه تی جیا کردنه وهی له گه ل (شاعیری نازاد) دا.

ئه نجام و راسپارده:

1. له میژووی ئەده بدا نوێکردنه وه و دا هینان و گۆرانکاری له ناست فۆرم و شیوازی نووسیندا قورستر بووه له چاو بابته و ناوه رۆکدا.
2. له رووی زاراوه و چه مکه و پیناسه وه (نوێکردنه وه ی) شاعیر، خاوه ن تاییه ته مندی خۆیه تی و جیاوازه له (نوێگه ری)، ته نانه ت له ئەده بی که وه بۆ ئەده بیکی دیکه ش ده گۆرین.
3. نوێکردنه وه پرۆسه ی گۆرینی یاسا و بنه مای شاعیریه به یاسا و بنه مای دیکه، واتا جاریکی تر یاسا و بنه ماکان جیگر ده کرین و دووباره ده کرینه وه. له ئەده بی کوردیدا قۆناعی شاعیری گۆران و هاو ریکانی، به (شاعیری نازاد) یشه وه چه مکی نوێکردنه وه به سه ریاندا په یه وه ده بیته.

4. نوێگەری هەوێدانە بۆ خۆرژگارکردن لە دووبارەکردنەوەی یاسا و بنەمای تۆکمە و جیگەر، ئەم بېرۆکەییە لەسایەکی بانگەشەکانی رەهاپەتی مەرۆق و جاردانی نازادی تاکەکەسییە و بەرھەمھاتوو. لەئەدەبی کوردیدا نوێگەری تارادەییەکی زۆر لەدەقی (پەخشەنەشیعر) دا بەرجەستە بوو.
5. هەموو نوێگەرییەک دەبێت بە نوێکردنەوە، بەلام مەرج نییە هەموو نوێکردنەوەیەک نوێگەری بێت.
6. ئەگەر هەموو ئەو نازادییە رەھا و بێئەندازەییە کە چەمکی نوێگەری فەراھەمی دەکات، کۆسپ و گرفت بۆ خودی شیعر و شاعیر و رەخنەگر دروست دەکات.

پەراوێز

- i نازاد عبدالواحد، نوێکردنەوەی لەشیعری کوردیدا دواي جەنگی جیهانی یەکەم تا ساڵی 1970، چاپخانەى نەرەبغا، کەرکوک 2006، ل11
- ii علي البيهتيري، الحداثة الشعرية بين الشكل والمضمون: <http://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2016/4/15/>
- iii دیوانی گۆران، چاپخانەى دالاهو، تەهران 2005، ل113.
- iv ناتالی سارووت و ئالان رۇب گری و لویسیان گۆلدمان، رۆمان و واقع، کتییی گێرفان، ژمارە (99) وەرگێرانی: سەلام عومەر، چاپخانەى سەردەم، سلێمانی 2008، ل27-28.
- v حسین غازی، نوێکردنەوەی شیعری کوردی لەساڵی 1932 تا کۆتایی 1949 لە کوردستانی عێراقدا، چاپخانەى رۆژەلات، هەولێر 2008، ل53.
- vi د. هەشام ئەبوبەکر حوسین، بێگەى رێبازی رۆمانتیکى لەشیعری کوردیدا، چاپخانەى نەریا، سلێمانی 2010، ل53.
- vii یادگار رەسول، سیماکانی تازەکردنەوەی شیعری کوردی 1898-1932، چاپخانەى دار سپیریژ، دەوک 2005، ل17.
- viii حسین غازی، نوێکردنەوەی شیعری کوردی لەساڵی 1932 تا کۆتایی 1949 لە کوردستانی عێراقدا، ل52.
- ix هەژار، هەنێانەبۆرینە فرەنگ کردی-فارسی، چاپ چەرام، چاپخانەى انتشارات سروش، تەهران 1384، ل140.
- x فەرھاد پیربەل، شیعری نوێی کوردی 1898-1958، چاپخانەى کوردستان، هەولێر 2005، ل18.
- xi هەمان سەرچاوه، ل18.
- xii حسین محمود علی کەلاری، رەھەندەکانی رەقیب و پەیمان و بەئین و نوێگەری لەشیعری کوردیدا، چاپخانەى ناسیا، بەبى شوین و ساڵی چاپکردن، ل154.
- xiii د. محەمەد فازیل مستەفا، دەنگی پیرەمێرد لەبزووتنەوەی شیعری نوێی کوردیدا، چاپخانەى رۆژەلات، هەولێر، 2001.
- xiv هەژار، ل248.
- xv نازاد عبدالواحد، ل13.
- xvi د. مسعد محمد زياد، الحداثة مفهومها و نشأتها و روادها: (www.diwanalrab.com/spip.php?article4302)
- xvii فەرھاد پیربەل، ل20.
- xviii د. دئشاد عەلى، بنیاتی هەلبەست لەھۆنراوی کوردیدا، چاپخانەى رەنج، سلێمانی 1998، ل151.
- xix د. مەرف خەزەندەر، مێژووی ئەدەبی کوردی، بەرگی سییەم، چاپخانەى ناراس، هەولێر، 2003، ل57.
- xx دیوانی نالی، مەلا عبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم، چاپخانەى کۆری زانیاری بەغدا، 1976، ل370-371.
- * (چووک) لەرەسەندا وشەى (بچووک) ه، بەلام شاعیر لەبەر پێویستی (سەروا) پیتی (ب) ی لێقرتانندوو، چونکە (حاجی) هۆنراوەکەى لەسەر کێشى دەبرگەیی خۆمانى بونیادناوه، بوونی پیتی (ب) و دەکات نیوهدیڕەکە ببییت بە (11) برگە، بەمەش ناھاسەنگی دروست دەبێت.
- xxi د. مەرف خەزەندەر، مێژووی ئەدەبی کوردی، بەرگی چوارەم، چاپخانەى ناراس، هەولێر، 2003، ل174.

- xxii نازاد عبدالواحد، ل 6
- xxiii دیوانی گۆران، ل 65.
- * نهم زارواویه ناکه ویتنه سنووری باسی تووژینه وه که مان.
- xxiv بروانه: منصور زیطة، مصطلح الحداثی عند أدونیس، رسالة ماجستير، جامعة قاصدي مریاح ورقلسة، كلية الآداب و اللغات، سنة الدراسة 2013/2012، ص 18.
- xxv د. هیمداد حوسین، بزووتنه وهی پوانگه و شاعیرانی حهفتا و ههشتا کانی ههولیر، چاپخانهی کارو، کهرکوک 2011، ل 11-12.
- xxvi هه مان سه چاوه، ل 11.
- xxvii دیوانی گۆران، ل 161.
- xxviii پ. ی. د. عه بدولتقادر حه مه نه مین محهمه د، دیاردهی نوینگه ری لای شیخ نوری شیخ صالح، گۆقاری زانکۆی گهرمیان، ژماره (5)، سالی 2014، ل 21.
- xxix منصور زیطة، ص 30-31.
- xxx نهموزاد نه حهمه نه سوهد، فه ره نه نگی زارواهی نه ده بی و ره خنه بی، چاپخانهی بینایی، سلیمانی 2011، ل 199.
- * نهم هونراوهیه سالی 1954 بلأو کراوه ته وه.
- xxxi د. دلشاد عه لی، دیلان و تاقیکردنه وهی شیعی، چاپخانهی سه رده م، سلیمانی 2007، ل 229.
- xxxii گۆقاری پوانگه، ژماره (1)، چاپخانهی النعمان، نه جه ف، به بی سالی چاپ، ل 70.
- xxxiii فه ره اد پیربان، ل 18.
- xxxiv هه مان سه چاوه، ل 18.
- xxxv هه مان سه چاوه، ل 19.
- xxxvi شنو محهمه د مه حموود، رۆلی سواره ی نیلخانی زاده له نوینگه ری شیعی کوردیدا، چاپخانهی چوارچرا، سلیمانی 2007.
- xxxvii لوقمان ره نوف، بنه ماکانی مؤدیرنه له شیعه رکانی شیرکو بیکه سدا، چاپخانهی سه رده م، سلیمانی 2009، ل 33.
- xxxviii ا. د. محمد عبدالملطوب، تحولات اللغة في الشعر الحداث: قصيدة النثر بلغت شیخوختها في شبابها، مجلة فلاذلیفا الثقافیه، عدد (5)، جامعة عين الشمس – القاهرة، ص 69.
- xxxix ا. د. محمد عبدالملطوب، ص 70.
- xl ملکم برادبری و جیمس ماکفارلن، الحداثه، ترجمه: مؤید حسن فوزی، مطبعة دار المأمون، بغداد، 1987، ص 21.
- xli مجدی وهبه و کامل المهندس، معجم مصطلحات العربية في اللغة والادب، طبعة الثانية، مكتبة لبنان، بیروت 1984، ص 213.
- xlii د. دلشاد عه لی، دیلان و تاقیکردنه وهی شیعی، ل 229.
- xliii سوزان بیرنار، چامه ی شیعی، وه رگیرانی: سه لآح محهمه د، کتیبی گهرمان، ژماره (15) چاپخانهی سه رده م، سلیمانی 2012، ل 7.
- xliv سوزان بیرنار، قصیده النثر من بؤدلیر الی یومینا، ترجمه: د. زهیر مجید، طبعة الثانية، دارالمؤمن للطباعة، بغداد 1999، ص 5.
- xliv هه مان سه چاوه، ص 24.
- xlvi سامان عیزه دین، بنیاتی هونه ری له شیعی له تیف هه نه تدا، چاپخانهی که مال، سلیمانی 2010، ل 53.
- xlvi د. محهمه د به کر، په خشانه شیعی کوردی، چاپخانهی وه زارته ی په روه رده، هه ولیر، 2004، ل 11.
- xlvi بروانه: احمد محمد رشید، کارتیکه ری گروپ و بزووتنه وه رۆشنییری و نه ده بیبه کوردیبه کان له سه ر کۆمه لگای کوردی کوردستانی باشوور (1970-2003)، نامه ی ماسته ر، زانکۆی به غدا، کۆلیجی په روه رده ی نیین رۆشد، به شی زمانی کوردی، 2008، ل 59.
- xlvi دیوانی له تیف هه نه ت، چاپی دووه م، چاپخانهی شقان، سلیمانی 2005، ل 69.
- ¹ سامان عیزه دین، ل 313.
- ^{li} شیرکو بیکه س، تۆ نه توانی به قومی ماچ بمخه یته هه تقوین! شیعی و په خشان، چاپخانهی ناراس، هه ولیر 2007، ل 137.

- 24- نهوزاد نه حمهد نه سوهد، فهرههنگي زاروهي نه دههبي و ره خههبي، چاپخانهي بينايي، سليهاني 2011.
- 25- هه ژار، هه نه بانه بوريه فرهنگ كردي-فارسى، چاپ چهارم، چاپخانهي انتشارات سروش، تهران 1384.
- 26- گۆفاري روانگه، ژماره (1)، چاپخانهي النعمان، نه جهف، به بي سالي چاپ.
- 27- گۆفاري زانكۆي گهرمیان، ژماره (5)، پ.ی.د. عهبدولقادر هه مه نه مين محه مه د، دياردهي نوينگهري لاي شيخ نوري شيخ صالح، سالي 2014.
- 28- سوزان بيرنار، قصيدة النثر من بؤدير الى يومينا، ترجمة: د. زهير مجيد، طبعة الثانية، دارالمؤمن للطباعة، بغداد 1999.
- 29- عطيات أبو السعود، الحصاد الفلسفي للقرن العشرين، مطبعة منشأة المعارف جلال، الاسكندرية 2002.
- 30- ملكم براديري و جيمس ماكفارلن، الحداثة، ترجمة: مؤيد حسن فوزي، مطبعة دار المؤمن، بغداد، 1987.
- 31- مجدي وهبة و كامل المهندس، معجم مصطلحات العربية في اللغة والادب، طبعة الثانية، مكتبة لبنان، بيروت 1984.
- 32- أ. د. محمد عبدالمطلب، تحولات اللغة في الشعر الحداثة: قصيدة النثر بلغت شيخوختها في شبابها، مجلة فلاديفيا الثقافية، عدد (5)، جامعة عين الشمس - القاهرة.
- 33- د. علي البيهيري، الحداثة الشعرية بين الشكل والمضمون:
(<http://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2016/4/15/>)
- 34- محمد مصمولى، لا حداثة بغير ابداع ولا ابداع بدون حداثة (بحث) جزء من كتاب: من كناشات صاحب غليون، ص 37:
(<https://books.google.iq/books?isbn=9796500269344>)
- 35- د. مسعد محمد زياد، الحداثة مفهومها ونشأتها وروادها: (www.diwanalarab.com/spip.php?article4302)
- 36- منصور زبيطة، مصطلح الحداثي عند أدونيس، رسالة ماجستير، جامعة قاصدي مرباح ورققلة، كلية الآداب و اللغات، سنة الدراسية 2013/2012.

الفرق بين التجديد والحداثة في الشعر الكوردي

الملخص

هذا البحث يسعى الى دراسة مصطلحي التجديد والحداثة من خلال مفاهيم الشعر الحديث لغرض تبيان الخصائص والفرق بين المصطلحين في النقد الادبي الكوردي والنقد الادبي الاوروبي. وقد اعتمد في البحث منهج النقد التحليلي واختيار النص الشعري. ولغرض الوصول الى الاهداف تم تقسيم البحث الى مقدمة ومدخل ومبحثين، بالاضافة الى النتائج التي توصل اليها البحث. ففي المدخل تم شرح العلاقة بين الادب والواقع مع تسليط الضوء على تاريخ تجديد الشعر. اما المبحث الاول فقد خصص لشرح مفهوم ومصطلح التجديد في الشعر الكوردي، والمبحث الثاني تسلط الضوء على مفهوم ومصطلح الحداثة واشكالياته في الشعر الكوردي.

Abstract

This research is entitled "The difference between Modernization and Modernity in Kurdish Poetry". This research attempts to discuss each terms of modernization and modernity in Kurdish poetry via the concepts of modern poetry, with the aim of revealing the characteristics and differences of each terms in Kurdish literary criticism. In this research, the literary analysis curriculum and choosing text had been used. In order to achieve the aims of the present research, the researcher has divided this research to: preface, entrance, two sections and the result. In the entrance, the relation between the literature and reality with shedding the light on the history of poetry modernization has been discussed. The first section is specialized for discussing the modernization Kurdish poetry according to those text characteristics which are belong to the modernization concept. In the other hand, the second section deals with the concept of modernity and the problems of the concept in Kurdish poetry.